

Słowa kluczowe: Feliński Zygmunt Szczęsny, arcybiskup, Jan Paweł II, Słowianie, idea słowiańska, braterstwo narodów

Keywords: Feliński Zygmunt Szczęsny, archbishop, John Paul II, Slavs, the Slavic idea, the brotherhood of nations

Ks. Grzegorz Bachanek

UNIwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie
KATEDRA MARIOLOGII

ELEMENTY IDEI SŁOWIAŃSKOŚCI ZYGMUNTA SZCZĘSNEGO FELIŃSKIEGO A MYŚL JANA PAWŁA II

Artykuł ten chciałem poświęcić analizie podstawowych elementów idei słowiańskości w myśli wybitnego biskupa Warszawy, Zygmunta Szczęsnego Felińskiego. Zygmunt Szczęsny Feliński (1822–1895) to wielka postać polskiego Kościoła XIX w.: bliski przyjaciel Juliusza Słowackiego, profesor Akademii Duchownej w Petersburgu, arcybiskup Warszawy, zesłany na dwadzieścia lat w głąb Rosji, po powrocie z wygnania duszpasterz ubogiego Galicji, opiekun Zgromadzenia Sióstr Franciszkanek Rodziny Maryi, kanonizowany w roku 2009 r. (Bachanek, 2015). Wydaje się, że można dostrzec pewne elementy wspólne w refleksji dziewiętnastowiecznego biskupa i polskiego papieża.

ŹRÓDŁA ZAINTERESOWANIA PROBLEMATYKĄ SŁOWIAŃSKĄ

Feliński pochodził z Wojutynia na Wołyniu, miejscowości w większości zamieszkałej przez unicką ludność ruską. Na Wołyniu Polacy stanowili zdecydowaną mniejszość, chociaż odgrywali istotną rolę w życiu społecznym, gospodarczym czy w świecie kultury.

Jako młody człowiek Feliński zetknął się z ruchem Narodowego Odrodzenia Słowian (Frącek, 2009, s. 152). W 1847 r. w Wiedniu, podczas podróży na Zachód, uczestniczył, jak to nazywa, w słowiańskiej biesiadzie. Ponad tysiąc osób spotkało się w stolicy Austrii, aby grać i śpiewać słowiańskie pieśni. Czeski artysta Karel Strakaty (1804–1868) przedstawiał pieśni swojego kraju, austriacki kompozytor Johann Strauss grał polskie, czeskie i ruskie utwory. Ponadto deklamowane były polskie wiersze (Feliński, 2012, s. 98–99). W swoich *Pamiętnikach* Feliński podkreśla ducha braterstwa, jaki cechował wiedeńskie spotkania Słowian, brak dążeń do hegemonii jednego narodu, jak też ożywienie ducha narodowego. Z perspektywy czasu mocniej podkreśla rolę Polaków i ich bezinteresowność (Feliński, 2009, s. 217–218).

Badając źródła myśli Felińskiego, dostrzegamy jego zainteresowanie pracą Wacława Maciejowskiego dotyczącą historii prawodawstwa Słowian (Maciejowski, 1832–1835). Z dziełem tym mógł zapoznać się dzięki życzliwości Józefa Ignacego Kraszewskiego (†1887), od którego je wypożyczył (Feliński, 1846).

Feliński znał polskich filozofów tamtej epoki: Augusta Cieszkowskiego, Bronisława Trentowskiego czy Karola Libelta (Feliński, 2009, s. 220–221), u których wpływ myśli Herdera łączy się z recepcją heglizmu. Karol Libelt zapowiadał nadejście ery panowania Słowian w filozofii, która miała być oparta na intuicji i wierze, konkretna i odpowiadająca potrzebom życia, uzasadniająca istnienie Boga i nieśmiertelnej duszy (Tatarkiewicz, 1948, s. 22).

Biorąc pod uwagę bardzo bliskie przyjacielskie relacje wiążące Felińskiego i jego rodzinę z osobą Kraszewskiego, można wysunąć przypuszczenie, że Feliński zapoznał się z pracą Kraszewskiego pt. *Sztuka u Słowian, szczególnie w Polsce i Litwie przedchrześcijańskiej* (Kraszewski, 1860). Praca ta już w samym tytule wskazuje na szczególne rozumienie słowiańskości przez polskiego pisarza, łączące naród litewski ze wspólnotą narodów słowiańskich.

SŁOWIAŃSKIE ZALETY I WADY

Próbując odpowiedzieć na pytanie, jacy są Słowianie, Feliński wskazuje na pewne cechy właściwe przedstawicielom tych narodów. Powołuje się tutaj na opinię cudzoziemców, mając na myśli być może Johanna Gottfrieda Herdera (†1803). Do najważniejszych zalet Słowian zalicza przywiązanie do własnej ziemi, szczerść, gościnność, serdeczność i hojność. W życiu publicznym szacunek dla religii, przywiązanie do Kościoła, miłość ojczyzny, ofiarność, wierność przyrzeczeniom. Wśród wad dotyczących życia osobistego wymienia m.in. brak wytrwałości, lenistwo, łatwowierność, kłótność, marnotrawstwo, brak przedsiębiorczości, na-

tomiast w życiu publicznym nieposłuszeństwo wobec władzy, partyjną niezgodę, brak troski o los prostego ludu, brak konsekwencji w działaniu, szczególnie gdy mija bezpośrednio niebezpieczeństwo.

Autor dostrzega jednak, że sytuacja zmienia się w czasie. W pewnych okresach bardziej dostrzegalne są pozytywne przymioty, w innych rozpowszechniają się narodowe wady. Niekiedy zalety przeradzają się w przywary, poczucie osobistej godności zmienia się w magnacką pychę, a szacunek dla obywatelskich swobód w ucisk chłopów.

Feliński wskazuje też na różnice zachodzące między poszczególnymi narodami słowiańskimi, skupiając się przede wszystkim na odrębnościach między Polską a Rosją. Jego zdaniem, współcześni mu Rosjanie w mniejszym stopniu przywiązani są do prywatnej własności ziemi, a bardziej do ziemi należącej do całej gminy czy państwa, w mniejszym stopniu szanują cudzą własność, zwyczajnie innych narodów, swobody obywatelskie i godność osobistą, bardziej ceniąc sobie potęgę własnego państwa. Te odrębności ukształtowały się nie bez wpływu historycznych doświadczeń, którymi w przypadku Rosji był chociażby długi okres tatarskiej niewoli, rozłam religijny między chrześcijańskim Wschodem a Zachodem, czy zaszczerpane przez Rurykowiczów pragnienie panowania i zdobyczy (Feliński, 2009, s. 199–203). Feliński patrzy na Słowian bardziej krytycznie niż Herder. Nie podziela jego opinii o naszej wyjątkowej pracowitości. Nie jest też przekonany, że musi nastąpić odrodzenie ludów słowiańskich. Obraz Słowian u Felińskiego nie jest statyczny. Nie wyklucza sytuacji, że jakiś naród przestanie istnieć z powodu regresu w dziedzinie moralnej. Rozważania o narodowych cechach stanowią przede wszystkim wezwanie do rozwoju w sferze wartości.

Z kolei, patrząc na twórczość Jana Pawła II, możemy znaleźć wypowiedzi wskazujące na szczególną duchowość wschodnich Słowian, przejawiającą się we wrażliwości na tajemnicę cierpienia, odwadze świadectwa, ciekawości świata i człowieka, przywiązaniu do własnej ziemi. Oczywiście, wskazując na wartości kultur słowiańskich, papież podkreśla, że powinny one pomagać odkrywać i rozumieć innych (Stachowski, 1995, s. 270–271).

TROSKA O NARODOWĄ TOŻSAMOŚĆ SŁOWIAN

Jako młody człowiek Feliński sympatyzuje z Ruchem Odrodzenia Słowian. Konsekwentnie wzywa do wspierania prześladowanych unitów i sam w tym dziele aktywnie uczestniczy.

Ostatnie lata życia, po powrocie z zesłania (1883–1895), Feliński poświęcił przede wszystkim pracy duszpasterskiej wśród wiejskiego ludu w Dźwiniacz-

ce, wiosce położonej na południowo-wschodnich krańcach Galicji, zamieszkaanej przede wszystkim przez Rusinów, choć także przez mniejszościową grupę Polaków i Żydów. Feliński założył tutaj szkołę ludową i wspierał biednych. Wyraźnie uwydatniła się w tym okresie jego troska o Rusinów, o ich życie religijne, sytuację materialną, kulturę.

Wzywał do postawy braterstwa wobec Rusinów, do pomocy w rozwoju ich narodowych aspiracji i uszanowania narodowej odrębności. Narodowa tożsamość to Boży dar, którego nie wolno niszczyć. Warto natomiast wykorzystać polskie wpływy w instytucjach Galicji w celu poprawy położenia Rusinów. Nie należy zniechęcać się ich początkową nieufnością i podejrzliwością. W ten sposób można pokazać, że naprawdę chcemy służyć idei braterstwa ludów (Feliński, 2010, s. 92–93). Feliński zachęca siostry Rodziny Maryi, by przez miłość do Rusinów i dobrą znajomość ich języka przyczyniały się do rozwoju ich wiary, kultury a jednocześnie polsko-rusińskiego pojednania (Feliński, 1895). Z wielką radością przyjmuje wstąpienie do postulatu Rusinki obrządku wschodniego (Feliński, 1892).

Jan Paweł II, podczas swojej pielgrzymki na Ukrainę, podkreślał wartość ukraińskiej tożsamości narodowej zagrożonej przez totalitaryzmy XX w.: „W sposób szczególny pod uciskiem totalitarnych reżimów, jak komunistyczny i nazistowski, naród narażony był na niebezpieczeństwo utraty własnej tożsamości narodowej, kulturowej i religijnej, przeżył zdziesiątkowanie swej elity intelektualnej, która jest stróżem spuścizny obywatelskiej i religijnej narodu” (Jan Paweł II, 2001, s. 27).

OBRONA WOLNOŚCI NARODÓW SŁOWIAŃSKICH

Feliński przypomina wielkie wydarzenia polskiej historii, do której należała obrona chrześcijan przed agresją ze strony państw islamskich. Zaznacza jednak, że ta walka zbrojna, toczona w okresie potęgi Polski, po utracie niepodległości przestała być możliwa. Wciąż pozostaje jednak aktualne zadanie życia Ewangelią i niesienia jej innym (Feliński, 2010, s. 87).

Przy całym swoim krytycyzmie wobec carskiej Rosji Feliński nie traci nadziei, że w przyszłości może ona zrezygnować z polityki imperialnej, a podjąć zadanie wyzwolenia z niewoli ludów słowiańskich (Feliński, 2009, s. 204).

W późniejszym okresie z radością obserwuje proces wyzwalań się narodów Europy Południowej z niewoli tureckiej. Widzi tutaj przemijalność mocarstw, które opierają się na pogańskim pragnieniu panowania nad światem. „W co się obraca, nawet za dni naszych, tak groźna przez lat tysiąc półksiężycą potęga? [...] Kto patrząc dzisiaj na swobodny rozwój Grecji, Rumunii, Serbii i Bułgarii, co tyle wieków jęczały, pochłonięte we wnętrzościach muzułmańskiego kolosa, nie ukorzy

się przed trwałością dzieł Bożych, a znikomością ludzkich?” (Feliński, 1890, s. 143).

Podobną radość wyraża Jan Paweł II po wyzwoleniu narodów Europy Wschodniej z innej niewoli: „Trudno jest wyjaśnić zwykłymi ludzkimi siłami epokowe zmiany ostatnich dwóch dziesięcioleci... jest pewne, że z tych doświadczeń zrodziła się nowa nadzieja” (Jan Paweł II, 2001, s. 28).

POTRZEBA BRATERSTWA NARODÓW

Biskup Warszawy zachęca do postępowania zgodnego z zasadą braterstwa ludów. Uważa ją za szczególnie aktualną w epoce, w której żyje, w okresie budzącego się politycznego życia wśród ludów niedawno jeszcze cierpiących niewolę ze strony Turcji i Austrii a obecnie otrzymujących pewne prawa związane z samorządem (Feliński, 2010, s. 91).

W pracach Felińskiego pojawia się idea konfederacji wolnych narodów, które inspirowane katolicką zasadą miłości i wzajemnej pomocy dążyłyby do wewnętrznego rozwoju i obrony przed agresją z zewnątrz a unikały wszelkiej niesprawiedliwości i krzywdy. Zjednoczenie to miałoby dokonać się na zasadzie równości bratnich narodów. W myśli autora ma to być alternatywna propozycja wobec moskiewskiej koncepcji budowania wszechsłowiańskiej potęgi zdolnej do podbicia świata, ale za cenę rezygnacji z własnej wolności. Polska może w wiarygodny sposób formułować tę ideę, ponieważ jest pozbawiona niepodległego bytu i politycznej siły, raczej znosząc, niż wyrządzając krzywdy. Z kontekstu wynika, że autorowi chodziło o zjednoczenie ludów pobratymczych, czyli słowiańskich.

Autor dostrzega słabość polityczną wielu narodów Europy, ich trudną sytuację wobec potęgi Turcji, Austrii i Rosji (*tamże*, s. 91–92). W obliczu zagrożenia przez sąsiadów widzi potrzebę traktatów, sojuszy, ale także unii, w której narody łączą się w jedno państwo na zasadzie dobrowolności, zachowując swoje instytucje i samorząd (Feliński, 1890, s. 106–107).

W myśli Felińskiego występuje wyraźne nawiązanie do polskiej historii, do unii Litwy z Polską, ale jednocześnie stanowi ona próbę zastosowania koncepcji federacyjnej w zmienionej sytuacji. Autor uważa, że Polska powinna zaprosić do federacji zarówno Litwę i Ruś, jednak nie na podstawie praw dawnego posiadania, ale na zasadzie wspólnoty interesów i bratniej miłości, jak również inne ludy, którym grozi utrata narodowej tożsamości. Podstawą istnienia tej federacji nie powinna być idea wspólnego słowiańskiego pochodzenia, ale idea katolicka jako fundament braterstwa i solidarności ludów (Feliński, 1888). Rozważania Felińskiego na płaszczyźnie szczegółowych rozwiązań politycznych są związane z sytuacją dziewiętnastowiecznej Europy i dlatego mają ograniczoną wartość w naszych czasach, szcze-

gólnie jeśli chcielibyśmy stosować je na zasadzie zwykłego kopiowania. Zachowują jednak znaczenie, gdy patrzymy na nie w perspektywie aksjologicznej.

W przemówieniu do prezydentów siedmiu państw Europy Środkowej, wygłoszonym nad grobem św. Wojciecha w Gnieźnie w 1997 r., Jan Paweł II wzywał do budowania nowej Europy, podjęcia wysiłku twórczej współpracy i umacniania pokoju. Inspiracją w tych wysiłkach może stać się postać św. Wojciecha zdolnego do łączenia różnych kultur, niestrudzonego obrońcy ludzkiej godności. Papież woła: „Nie można pozostawić żadnego kraju, nawet słabszego, poza obrębem wspólnot, które obecnie powstają”! (Jan Paweł II, 2003, s. 279). Papież czuje się spadkobiercą wielkiej tradycji Rzeczypospolitej Obojga Narodów. Widzi w niej wzór pokojowego spotkania i ubogacania się kultur (Stachowiak, 2009, s. 207–208).

EWANGELICZNE PODSTAWY ŻYCIA PUBLICZNEGO

Feliński dostrzegał szczególną rolę Polski wśród narodów słowiańskich. Polegała ona na przepojeniu życia publicznego duchem Ewangelii, będącej w ten sposób wzorem dla innych. Autor posługiwał się porównaniem do powołania wiernych ku świętości. Tak, jak wszyscy wierni są wezwani do świętości, ale niektórzy w stopniu szczególnym, tak wszystkie narody chrześcijańskie wezwane są do życia duchem Ewangelii, ale niektóre z nich w stopniu szczególnym. Na czym polega, według Felińskiego, to przepojenie życia publicznego duchem Ewangelii? Chodzi tu o uznanie nienaruszalności prawa Bożego a więc uznanie pierwszeństwa prawa przed siłą, odrzucenie despotyzmu i gwałtu, odmowę usprawiedliwiania racją stanu krzywdy niewinnych, jak również o szerzenie zasad chrześcijańskich zarówno przykładem własnego życia, jak i gorliwością apostołską. Ustrój społeczny, instytucje publiczne i obyczaje powinny zostać ukształtowane w duchu Ewangelii a życie elit politycznych i sama działalność polityczna przepojone katolickim systemem wartości (Feliński, 2010, s. 84–90).

Jan Paweł II nieco inaczej ujmuje to zagadnienie, nie podkreślając tak mocno roli Polski. Na przykład, podczas pielgrzymki do Polski i Czech w 1995 r., wyraża swój szacunek dla Kościoła Czech i Moraw, prastarego i czcigodnego, który powstał na ziemiach słowiańskich i w którym Ewangelia wydawała przez wieki obfite owoce świętości (Jan Paweł II, 1995a, nr 3). Przypomina mistrzów świętości, którzy od czasu Cyryla i Metodego rozjaśniali religijne i społeczne życie kraju. Wymienia m.in. uczniów Apostołów Słowian: Gorazda i towarzyszy, następnie Ludmiłę, Wacława, Wojciecha i jego brata Jędrzeja Zdik, Agnieszkę, Prokopa, Hroznata, Jana Nepomucena, Zygmunta i czeskich męczenników Melchiora Grodzieckiego, Jana Nepomucena Neumanna czy Klemensa Marię Hofbauera (Jan Paweł II, 1995b, nr 2).

NIEBEZPIECZEŃSTWO DEFORMACJI IDEI SŁOWIAŃSKOŚCI

Rosyjska propaganda roztaczała w XIX w. przed Polakami ideę słowianofilstwa. Feliński wspomina, jak generał gubernator Dmitrij Bibikow, przemawiając w Kijowie do wychowanków rosyjskich gimnazjów, roztaczał przed nimi perspektywę służby potędze Rosji, która może wyzwolić uciemiężonych Słowian z niewoli tureckiej i germańskiej, przywrócić im utracone ziemie od Bosforu do Bałtyku i stworzyć polityczną i militarną potęgę, która będzie budziła lęk wśród wszystkich narodów. Warunkiem udziału w tym przedsięwzięciu jest jednak wyrzeczenie się aspiracji narodowych (Feliński, 2009, s. 138–139). Dla Felińskiego tego rodzaju panslawizm (Wierzbicki, 2002, s. 59), głoszący konieczność zjednoczenia Słowian we wspólnym państwie z jednoczesnym pozbawieniem ich praw narodowych i osobistych, był, oczywiście, całkowicie nie do przyjęcia.

W rozwijających się w czasach cara Mikołaja I rosyjskich tendencjach słowianofilskich Feliński widzi niebezpieczeństwo zarozumiałości, która idealizuje rosyjski ustrój, a nawet postać cara Iwana Groźnego (Feliński, 2009, s. 162).

Krytycznie ocenia występujące także w polskim romantyzmie tendencje do idealizacji Słowian. Nie podziela tezy formułowanej m.in. przez Z. Krasińskiego o Polsce jako Chrystusie narodów. Widzi tutaj zapomnienie o grzechach narodu, które przyczyniły się do jego upadku. Uważa, że słuszniejsze byłoby porównanie Polski do Marii Magdaleny płaczącej nad swoimi błędami (Feliński, 1889, s. 13–15; por. 2009, s. 198).

Biskup ostrzega przed tendencjami do kwestionowania znaczenia ludzkiego działania i ludzkiej woli (Feliński, 1889, s. 13–15). Przeciwstawia się pogańskim tendencjom do wrogości wobec innych narodów. Przebywając na zesłaniu, z wielkim bólem pisze o rozruchach ulicznych, które wybuchły w Warszawie w 1881 r. przeciwko Żydom (Feliński, 1882, nr 50). Był to rok zabójstwa cara Aleksandra II, po którym nastąpiła w Rosji cała seria pogromów.

U Jana Pawła II spotykamy wyraźne ostrzeżenie przed nacjonalizmem nie liczącym się z prawami innych narodów. Integralnym elementem jego nauczania słowiańskiego są przestrogi przed narodowym i wyznaniowym ekskluzywizmem (Stachowiak, 2009, s. 205).

SPOTKANIE WSCHODU I ZACHODU - EKUMENIZM

Wydaje się, że występuje różnica myśli Jana Pawła II i Zygmunta Felińskiego w odniesieniu do problematyki ekumenizmu, spotkania Wschodu i Zachodu czy spojrzenia na Rosję.

Jan Paweł II przypomina, że Cyryl i Metody, przez rodzinę ludów słowiań-

skich, zostali nazwani ojcami ich chrześcijaństwa i kultury. Zachęcają oni do dostrzeżenia wartości i znaczenia obu tradycji chrześcijańskich – wschodniej i zachodniej – i w ten sposób wzbogacania kultury Europy (Jan Paweł II, 1985, nr 25). W tekstach papieskich często spotykamy sformułowanie o potrzebie posiadania przez Europę dwóch duchowych płuc: wschodniego i zachodniego (Lecomte, 2005, s. 234). Cyryl i Metody są dla papieża inspiracją do ekumenicznego zaangażowania: „Są oni dla nas wzorem i patronują wysiłkowi ekumenicznemu siostrzanych Kościołów Wschodniego i Zachodniego w odnalezieniu poprzez dialog i modlitwę widzialnej jedności w doskonałej i całkowitej wspólnoty – jedności która, jak powiedziałem z okazji moich odwiedzin w Bari – »nie jest ani wchłonięciem, ani fuzją«” (Jan Paweł II, 1985, nr 27). Papież osobiście spotyka się i poznaje ważne teksty radzieckich obrońców praw człowieka: Aleksandra Sołżenicyna czy Andrieja Sacharowa (Przebinda, 2001, s. 112–125). Wielokrotnie wyraża swój podziw dla Rosji i jej kultury. Nie ukrywa inspiracji m.in. pracami Włodzimierza Sołowiowa. W tekstach Felińskiego przeważa wobec Rosji i prawosławia ton krytyczny. Związany jest on z sytuacją brutalnego prześladowania Kościoła w Polsce XIX w.

Papież zachęca, byśmy za wzorem Apostołów Słowian przyczyniali się do przezwyciężania napięć i rozłamów przez wymianę dóbr kulturalnych i duchowych. Dostrzega znaczenie kultury każdego narodu: „Dla osiągnięcia pełnej powszechności każdy naród, każda kultura musi wypełnić własne zadanie w zbawczym planie Boga” (Jan Paweł II, 1985, nr 27). Podobne sformułowanie spotykamy u Felińskiego.

MISJA PAPIEŻA SŁOWIANINA

Jan Paweł II wyraźnie nazywa siebie pierwszym w dziejach papieżem Słowianinem. Widzi w tym znak i wezwanie Chrystusa, aby lepiej rozumiał języki słowiańskie i ludzi, którzy się nimi posługują, dzieje słowiańskich narodów, ich szczególny wkład w historię chrześcijańskiej Europy. Pragnie mówić o tych często zapomnianych narodach i ludach, przygarniając je do serca Kościoła (Jan Paweł II, 1979a, nr 4–6). Z kolei w Krakowie, także podczas pierwszej pielgrzymki do ojczyzny, wita z wielką serdecznością braci Łużyczan, a przy tym wspomina innych Słowian, którzy nie mogli przybyć na spotkanie z papieżem Słowianinem, ale którzy mają miejsce w jego sercu i modlitwie (Jan Paweł II, 1979b, nr 4). W samym określeniu *papież-Słowianin* można dostrzec nawiązanie do znanego wiersza Juliusza Słowackiego, który powstał w 1848 r. – ostatnim roku życia poety – podczas podróży do Wielkiego Księstwa Poznańskiego. Feliński, jako przyjaciel Słowackiego, towarzyszył mu w tej podróży i, jako jedyny z Polaków, był obecny przy śmierci poety. Słowacki uważał, że nadchodzi czas narodów słowiańskich, że od nich będą

zależały losy świata, ponieważ Francja i inne narody zachodnioeuropejskie są zbyt skupione na sobie i swoich prawach (Dobraczyński, 1979, s. 172). Przyszły biskup być może z ust samego poety słyszał słowa: „Pośród niesnasek Pan Bóg uderza w ogromny dzwon, dla słowiańskiego oto papieża otworzył tron... A trzeba mocy byśmy ten pański dźwignęli świat – więc oto idzie papież słowiański – ludowy brat... ” (Słowacki, 1909, s. 169–170).

W działalności duszpasterskiej i pisarskiej arcybiskupa Warszawy, Zygmunta Szczęsnego Felińskiego, możemy dostrzec zainteresowanie problematyką słowiańską, chociaż nie jest to zagadnienie wiodące w jego twórczości. Feliński zastanawia się nad przymiotami właściwymi Słowianom przede wszystkim po to, by zachęcać ich do rozwoju etycznego i walki z narodowymi wadami. Troszczy się o narodową tożsamość Słowian, o ich język, kulturę. Podkreślając prawo każdego narodu do wolności i niepodległego bytu, zwraca uwagę na los narodów słowiańskich ciemnionych przez Imperium Osmańskie. W stosunkach międzynarodowych podkreśla konieczność postępowania zgodnego z zasadą braterstwa ludów oznaczającą rezygnację z narodowego egoizmu, wyrzeczenie się przemocy i chęci podboju. W jego pracach pojawia się idea konfederacji wolnych narodów. Wyraźnie podkreśla rolę chrześcijaństwa jako fundamentu praw człowieka i narodu oraz podstawy braterstwa ludów. Dostrzega także niebezpieczeństwo deformacji idei słowiańskiej, groźbę jej politycznej instrumentalizacji, usprawiedliwiania narodowych wad a nawet zbrodni.

W nauczaniu Jana Pawła II można dostrzec pewne nawiązania do właściwej dla Felińskiego recepcji idei słowiańskiej w perspektywie wiary chrześcijańskiej. Występują jednak także pewne odrębności. U papieża-Słowianina bardziej widoczna jest perspektywa ekumeniczna, potrzeba spotkania chrześcijańskiego Wschodu i Zachodu, silniej uwydatnia się perspektywa uniwersalistyczna.

Zarówno jednak Zygmunt Szczęsny Feliński, jak i Jan Paweł II wyrażają troskę o wolność i tożsamość narodową Słowian. Nawiązując do doświadczeń polskiej historii, wskazują na potrzebę budowania w Europie nowych relacji między narodami opartych na zasadzie braterstwa ludów, tak by także słabsze narody i ich kultury odnalazły należne sobie miejsce.

Bibliografia:

- Bachanek, G. (2015). *Teologiczna odpowiedź Zygmunta Szczęsnego Felińskiego na zagrożenia Kościoła w czasach zaborów*. Niepokalanów.
- Chrobak, T., Stachowski, Z. (red.), (1995). *Filozofia i religia w kulturze narodów słowiańskich*. Rzeszów.
- Dobraczyński, J. (1979). *Spotkania Jasnogórskie*. Warszawa.
- Feliński, Z. Sz. (1846). *List do Józefa Ignacego Kraszewskiego, 10 listopada 1846*. BJ sygn. 6464/IV. Seria III, t. 5, k.514-v; Pisma nr 606.
- Feliński, Z. Sz. (1882). *List do biskupa Wincentego Popiela, 1 stycznia 1882*. ARM, F-c-10, nr 50.
- Feliński, Z. Sz. (1888). *List do matki Marceliny Darowskiej, 25 września 1888*. AG-SIC, sygn. P 21, 4, I, 72, Pisma nr 275.
- Feliński, Z. Sz. (1889). *Trzej wieszczowie nasi wobec Kościoła*. Kraków.
- Feliński, Z. Sz. (1890). *Wiara i niewiara w stosunku do szczęścia społecznego*. Kraków.
- Feliński, Z. Sz. (2009). *Pamiętniki*. Warszawa.
- Feliński, Z. Sz. (2010). *Pod wodzą Opatrzności*. Warszawa.
- Feliński, Z. Sz. (2012). *Listy Świętego do Matki Ewy z Wendorffów Felińskiej z lat 1838–1860*. Warszawa.
- Frącek, T. A. (2009). *Święty Zygmunt Szczęsny Feliński*. Tom I. *Młodość*. Warszawa.
- Jan Paweł II. (1979a). *Homilia w czasie Mszy św. odprawianej na Wzgórzu Lecha podczas I pielgrzymki do Ojczyzny, 3.06.1979*. Gniezno.
- Jan Paweł II. (1979b). *Homilia w czasie Mszy św. odprawianej na Błoniach, 9.06.1979*. Kraków.
- Jan Paweł II. (1985). *Encyklika Slavorum Apostoli*.
- Jan Paweł II. (1995a). *Kto miłuje Chrystusa, żyje Jego Ewangelią. Msza św. w Ołomuńcu i kanonizacja Jana Sarkandra i Zdzisławy z Lemberku, 21. 05. 1995*.
- Jan Paweł II. (1995b). *Ojczyzna Świętych. Rozważanie przed modlitwą „Regina caeli” w Ołomuńcu, 21.05.1995*.
- Jan Paweł II. (2001). *Przemówienie powitalne na lotnisku Boryspol w Kijowie, 23.06.2001*. W: *Na skrzyżowaniu narodów i kultur. Pielgrzymka Jana Pawła II na Ukrainę 23-27 czerwca 2001*. Częstochowa.
- Jan Paweł II. (2003). *Przemówienie do prezydentów siedmiu państw Europy Środkowej, Gniezno, 3 czerwca 1997*. W: S. Sowiński, R. Zenderowski, *Europa drogą Kościoła. Jan Paweł II o Europie i europejskości*. Wrocław.
- Kraszewski, J. I. (1860). *Sztuka u Słowian, szczególnie w Polsce i Litwie przedchrześcijańskiej*. Wilno.

- Lecomte, B. (2005). *Prawda zawsze zwycięży. Jak papież pokonał komunizm*. Warszawa.
- Maciejowski, W. A. (1832–1835). *Historia prawodawstw słowiańskich*. Tom 1-4. Warszawa–Lipsk.
- Przebinda, G. (2001). *Większa Europa. Papież wobec Rosji i Ukrainy*. Kraków.
- Słowacki, J. (1909). *Dzieła*. Tom I. *Wiersze drobne*. Lwów.
- Stachowiak, P. (2009). Źródła i inspiracje „słowiańskiego nauczania” Jana Pawła II. W: K. Kalinowska, B. Brodzińska, M. Zamojska (red.), *Jan Paweł II i Europa*. Toruń.
- Stachowski, Z. (1995). Miejsce narodów słowiańskich w nauczaniu Jana Pawła II. Między katolicką uniwersalnością a słowiańską regionalnością. W: T. Chrobak, Z. Stachowski (red.), *Filozofia i religia w kulturze narodów słowiańskich*. Rzeszów.
- Tatarkiewicz, W. (1948). *Zarys dziejów filozofii w Polsce*. Kraków.
- Wierzbicki, A. (2002). *Mit czy rzeczywistość? „Słowiańszczyzna” W myśli historycznej polskiego romantyzmu*. W: K. Handke (red.), *Słowianie, Słowiańszczyzna – pojęcia i rzeczywistość dawniej i dziś*. Warszawa.

ELEMENTS OF THE SLAVIC IDEA IN THE THOUGHT OF Z. SZ. FELIŃSKI AND THE THOUGHT OF JOHN PAUL II

SUMMARY

The interest in Slavic issues is visible in the pastoral activity and the writings of the Archbishop of Warsaw Zygmunt Szczęsny Feliński, although it is not a core element of his work. He discusses the distinctive features of the Slavic people in order to encourage them to develop their ethics and fight their national faults. He expresses his concern for the national identity of the Slavs, their language and culture. By stressing the right of each nation to freedom and independence, he turns our attention to the fate of the Slavic people oppressed by the Ottoman Empire. Feliński puts emphasis on following the principle of the brotherhood of nations in the international relations, which entails the necessity to give up national egotism, reject violence and the desire to conquer other nations. Furthermore, the question of confederation of free nations comes up in his work. He stresses the role of Christianity as the foundation of human rights and of the nations, as well as the basis for the brotherhood of peoples. At the same time he is aware of the possible danger of distorting the Slavic idea and using it as a means to justify national faults or even crimes.

In the teaching of Pope John Paul II some references to the reception of the Slavic idea in the perspective of the Christian faith, close to Feliński's understanding, can be found. Nevertheless, there are also some differences between the two

thinkers. The Slavic pope highlights the ecumenical perspective and the need of a meeting between the Christian East and West more strongly. He also puts a bigger emphasis on the universalist perspective.

Both Zygmunt Szczęsny Feliński and John Paul II express their concern for the freedom and the national identity of the Slavs. In reference to the Polish historical experiences, both of them point out the need to build new relationships between nations based on the principle of the brotherhood of peoples, so that the weaker nations and their cultures can find the place they deserve.